

ЗАСАДИ КОНСТИТУЦІЙНОГО ЛАДУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

PRINCIPLES OF THE CONSTITUTIONAL SYSTEM OF UKRAINE IN THE CONDITIONS OF GLOBALIZATION

Кузьменко О.В., к.пед.н., доцент,
доцент кафедри права

Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»

Гаряєва Г.М., доцент кафедри права

Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»

Статтю присвячено аналізу основних доктринальних підходів щодо розвитку глобалізаційних процесів у сучасному світі та їх впливу на національну державу, право та суспільство. Указується на значущість проблематики подальшого розвитку глобалізаційного процесу та його негативного впливу, а також на потребу його подолання або хоча б мінімізації.

При цьому констатується, що саме засади конституційного ладу, будучи найстабільнішими правовими компонентами правової системи, мають бути стабілізаційним чинником у контексті можливого негативного впливу глобалізації та її наслідків, адже такий вплив може мати місце стосовно конституційного ладу і негативно відбитися на ключових параметрах організації та функціонування держави і життєдіяльності суспільства, а також на становищі окремо взятої людини, реалізації її прав та свобод.

У межах статті розглядається, з одного боку, захист конституційного ладу, у тому числі й від викликів, детермінованих глобалізаційними процесами, з іншого – вказується на те, що засади конституційного ладу (як основа правової регламентації найважливіших суспільних відносин) мають бути інструментом для забезпечення правової стабільності та всіх складників багатогранної національної безпеки.

Зазначається, що засади конституційного ладу є за своєю суттю та соціальним призначенням людиноцентричними, тобто спрямованими на формування гарантій для реалізації прав, свобод та обов'язків людини та громадянина. Останні є своєрідним юридичним інструментом в аспекті забезпечення сталого існування людини, у тому числі й в умовах впливу глобалізаційних процесів. Крім того, за допомогою належної реалізації прав, свобод та обов'язків може формуватися необхідне соціальне тло для забезпечення стабільності конституційного ладу.

Констатується той факт, що характерними рисами та особливостями глобалізації та її впливу є те, що вона становить перманентний процес, який впливає на всі сфери суспільного та державного життя. Зокрема, одним із каналів такого впливу є проблема реалізації народовладдя, що піддається суттєвим трансформаціям через ідеологічну, культурну, політичну сфери. Глобалізація за своєю природою та природою її наслідків може чинити суттєвий обмежувальний вплив на процеси демократизації всіх сфер. З огляду на це, засади конституційного ладу, будучи найстабільнішими правовими настановами та такими, що мають глибоку демократичну сутність, можуть створювати фундаментальні засади для забезпечення сталості демократичних процесів та народовладдя.

Ключові слова: конституційні засади, засади конституційного ладу, конституційний лад, конституціоналізм, глобалізація.

The article is devoted to the analysis of the main doctrinal approaches to the development of globalization processes in the modern world and their impact on the nation state, law and society. The importance of the issues of further development of the globalization process and its negative impact, as well as the need to overcome or at least minimize it is pointed out.

At the same time, it is stated that the principles of the constitutional order, being the most stable legal components of the legal system, should act as a stabilizing factor in the context of the possible negative impact of globalization and its consequences. After all, such influence can take place in relation to the constitutional order and thus negatively affect the key parameters of the organization and functioning of the state and society, as well as the position of the individual, the realization of his rights and freedoms.

The article considers on the one hand the protection of the constitutional order, including from the challenges determined by globalization processes, and on the other hand, points out that the principles of the constitutional order as the basis of legal regulation of major social relations should be a tool components of multifaceted national security.

It is noted that the principles of the constitutional order, being in nature and social purpose human-centered, and therefore such that are aimed primarily at forming guarantees for the realization of rights, freedoms and responsibilities of man and citizen. The latter are a kind of legal instrument in terms of ensuring sustainable human existence, including in the context of the impact of globalization processes. In addition, through the proper exercise of rights, freedoms and responsibilities, the necessary social background can be formed to ensure the stability of the constitutional order.

It is stated that the characteristic features and peculiarities of globalization and its impact is that it is a permanent process that affects all spheres of public and state life. In particular, one of the channels of such influence is the problem of the realization of democracy, which is subject to significant transformations through the ideological sphere, cultural, political and so on. Globalization, by its very nature and its consequences, can have a significant limiting effect on the processes of democratization of all spheres. In this regard, the principles of the constitutional order, being the most stable legal guidelines and at the same time having a deep democratic essence, can create a fundamental basis for ensuring the sustainability of democratic processes and democracy.

Key words: constitutional principles, principles of constitutional order, constitutional order, constitutionalism, globalization.

Вступ. Сучасні реалії світового розвитку свідчать про подальший рух глобалізаційних процесів, що значно впливають на організацію та функціонування держав, об'єднаних у світову спільноту. Складні процеси прискореного розвитку взаємодії різноманітних суб'єктів, формування нової парадигми економічних та політичних відносин не можуть не відбитися на національних правових системах. Так, постає важливе питання про вплив глобалізації як на норми Конституції, зокрема ті, що становлять засади конституційного ладу, так і на практику їх реалізації.

Мета статті – проаналізувати регулятивний потенціал засад конституційного ладу України як найбільш стабільних компонентів правової системи в аспекті подолання або хоча б мінімізації негативного впливу глобалізаційних процесів на організацію та функціонування національної держави, а також на життєдіяльність суспільства. Процесам глобалізації з правового погляду присвятили свої публікації такі науковці, як Є.І. Григоренко, Р.С. Зварич, М.М. Марченко, С.Г. Стеценко, В.Я. Тацій, Ю.М. Тодика та ін. Однак аналізу ролі засад конституційного ладу в аспекті подолання або хоча б мінімізації негативного

впливу глобалізаційних процесів особливої уваги не приділялося.

Виклад матеріалу. Варто звернути увагу на те, що саме засади конституційного ладу, будучи найстабільнішими правовими компонентами правової системи, мають бути стабілізаційним чинником у контексті можливого негативного впливу глобалізації та її наслідків, адже такий вплив може мати місце стосовно конституційного ладу і негативно відбитися на ключових параметрах функціонування держави та життєдіяльності суспільства, а також на становищі окремої людини, реалізації її прав та свобод.

Не є випадковим те, що в частині 1 статті 3 Закону України «Про національну безпеку України» вказано, що державна політика у сферах національної безпеки і оборони спрямована на захист: людини і громадянина – їхніх життя і гідності, конституційних прав та свобод, безпечних умов життєдіяльності; суспільства – його демократичних цінностей, добробуту та умов для сталого розвитку; держави – її конституційного ладу, суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності; території, навколишнього природного середовища – від надзвичайних ситуацій. Слід звернути увагу на те, що законодавець захист держави первинно розглядає з точки зору захищеності конституційного ладу. Такий підхід уважаємо вираженням та таким, що повністю відповідає дійсності. Також ми виходимо з того, що належно захищений конституційний лад є запорукою сталого функціонування не лише держави, а й життєзабезпечення суспільства та окремої людини.

На підтвердження цього варто навести позицію науковців, що безпосередньо порушували питання конституційного ладу та його засад. Так, Ю.М. Годика у свій час правильно зазначав, що захист конституційного ладу є найважливішим завданням державних структур та предметом правової регламентації [1, с. 12]. До речі, науковець одним із перших у межах вітчизняної правової доктрини порушив питання впливу глобалізації на різні інститути конституційного права, що безпосередньо стосуються сталості конституційного ладу.

В.Я. Тацій указує, що суттєве значення має наукова розвідка в питаннях, що стосуються так званої конституційної безпеки, під якою науковець розуміє гарантування конституційного ладу. Крім того, науковець зауважує: «Незважаючи на численні монографічні роботи із зазначеної проблематики, доведеться докласти ще чимало зусиль, щоб таке явище, як конституційний лад, набуло такого ж значення, яке воно має в будь-якому демократичному суспільстві». На його думку, саме наука конституційного права здатна дати відповідь на питання про те, як забезпечити стабільність конституційного ладу і захистити його як від протиправних посягань, так і від частих «дріб'язкових» змін [2, с. 3–4].

Безперечно, в цьому контексті варто говорити, з одного боку, про захист конституційного ладу, зокрема й від викликів, детермінованих глобалізаційними процесами, з іншого – про те, що засади конституційного ладу (як основа правової регламентації найважливіших суспільних відносин) мають бути інструментом для забезпечення правової стабільності та всіх складників багатогранної національної безпеки.

У літературі під засадами конституційного ладу традиційно розуміють базові, ключові та фундаментальні конституційні принципи, які зафіксовані в нормах першого розділу Конституції України та які визначають і регламентують найважливіші питання устрою держави та суспільства [3, с. 232]. При цьому сам устрій держави та суспільства, що врегульовано за допомогою норм демократичної конституції, яка втілює найважливіші положення сучасного конституціоналізму, може розглядатися як конституційний лад.

Стосовно самої глобалізації, то в умовах сьогодення є значна кількість наукових робіт, присвячених указаній проблематиці. Однак варто зазначити, що науковці не

мають єдиної точки зору щодо цього. Такий стан речей є природним, оскільки процеси глобалізації досліджують із різних ракурсів та представниками різних наукових напрямів (філософами, соціологами, економістами, а також науковцями-юристами). У контексті впливу глобалізації на конституційний лад та його засади ми акцентуємо на баченні глобалізації саме з точки зору правової доктрини.

Так, С.Г. Стеценко в межах роботи, присвяченої національному виміру взаємодії права та глобалізації, під останнього розуміє загальносвітовий процес конвергенції, зближення, інтернаціоналізації та уніфікації у всіх сферах життєдіяльності держав усього світу [4, с. 12]. Відповідно до складників глобалізації, які наводять науковці в цьому визначенні, глобалізація безпосередньо стосується права та правових стандартів у різних сферах, що екстраполюється саме на рівні національної правової системи.

У цьому контексті необхідно назвати позицію і М.М. Марченка, відповідно до якої глобалізація з точки зору системного підходу є комплексною, багаторівневою, мультиаспектною інтеграцією різноманітних державно-правових, економіко-фінансових та суспільно-політичних інститутів, ідей, принципів, зв'язків, морально-політичних, матеріальних та інших цінностей та взаємовідносин [5, с. 13]. Як видно, така позиція більш повно відбиває специфіку глобалізації стосовно сфер, на які вона може вплинути та вже протягом тривалого часу здійснює свій багатогранний та складно-структурний як позитивний, так і негативний вплив.

Р.С. Зварич уважає, що глобалізацію необхідно розглядати як загальносвітовий процес, який значно впливає на політичну та інші сфери людського буття [6, с. 9]. Оскільки нас цікавить правовий складник та така його найважливіша сторона, як засади конституційного ладу, то варто вказати на те, що політична сфера людського буття, яку виокремив науковець, безпосередньо пов'язана з конституційними нормами, які мають політико-правовий характер. Саме тому через трансформацію політичного складника здійснюється вплив на правову сферу. Засади ж конституційного ладу, які потенційно здатні забезпечити стабілізацію політичної сфери, можуть мінімізувати негативний вплив глобалізаційних процесів та захистити політичну й правову системи.

У цьому контексті варто вказати на те, що засади конституційного ладу є за своєю суттю та соціальним призначенням людиноцентричними, тобто спрямованими на формування гарантій правам, свободам і обов'язкам людини та громадянина. Останні є своєрідним юридичним інструментом в аспекті забезпечення сталого існування людини, зокрема й в умовах впливу глобалізаційних процесів. Крім того, за допомогою належної реалізації прав, свобод та обов'язків може формуватися необхідне соціальне тло для забезпечення стабільності всього конституційного ладу.

Так, Ю.М. Тодика зазначав, що в засадах конституційного ладу втілюються світові цінності конституціоналізму, а також засади конституційного ладу мають передувати всім іншим розділам Конституції, у тому числі засадам правового статусу особистості [7, с. 12]. Такий підхід науковця зумовлений тим, що засади конституційного ладу приділяють увагу правам та іншим компонентам правового статусу людини та громадянина, а також є базовими акумулятивними положеннями, що створюють фундамент для всіх основних сфер правового регулювання. З іншого ж боку, належно гарантовані права людини та громадянина є необхідною умовою для забезпечення сталості конституційного ладу та його засад.

Щодо обов'язків, то Л.І. Летяничинин пише про те, що їх соціальна цінність як правової форми взаємозв'язку особистості та держави полягає в тому, що вони є юридичним засобом реалізації державою своїх функцій, тому

покликані сприяти захисту суверенітету, територіальної цілісності та незалежності України, охороні конституційного ладу, прав і свобод людини та громадянина, забезпеченню економічної та екологічної безпеки держави, законності та правопорядку» [8, с. 10].

Отже, права і обов'язки спрямовані на гарантування конституційного ладу та його засад. При цьому, як ми вже зазначали, існує і зворотний вплив. Зокрема, Є.І. Григоренко та В.І. Козлов уважають, що головною гарантією колективних політичних прав і свобод людини та громадянина, а також інших прав і свобод є конституційний лад нашої держави, який ґрунтується на демократичних засадах [3, с. 198].

Характерними рисами та особливостями глобалізації та її впливу є те, що вона становить перманентний процес, який впливає на всі сфери суспільного та державного життя. Зокрема, одним із каналів такого впливу є проблема реалізації народовладдя, що піддається суттєвим трансформаціям через ідеологічну, культурну, політичну сфери. Глобалізація за своєю природою та природою її наслідків може чинити суттєвий обмежувальний вплив на процеси демократизації всіх сфер.

З огляду на це, засади конституційного ладу, будучи найстабільнішими правовими настановами та такими, що мають глибоку демократичну сутність, можуть створювати фундаментальні засади для забезпечення сталості демократичних процесів та народовладдя. Щодо цього мають рацію В.В. Богуцький та Є.І. Григоренко, які зауважують, що в Україні конституційний лад має базуватися на демократичному політичному режимі. З першого розділу Конституції України також випливає те, що в нашій державі є конституційні передумови для становлення саме такого політичного режиму [9, с. 205].

Отже, засади конституційного ладу є найбільш стабільним та універсальним регулятором, який передбачає фіксацію ключових параметрів організації та функціонування держави, а також життєзабезпечення суспільства. Саме в засадах конституційного ладу зафіксовано базові політико-правові стандарти, здатні до застосування за умови реалізації найрізноманітніших сценаріїв як внутрішньодержавного, так і загальносвітового процесу. Щодо цього Б.С. Ебзев зазначає, що глобалізацію варто розглядати як масштабне геополітичне, гео економічне, геогуманітарне явище, що потребує юридичного осмислення та подальшого вирішення на підставі єдиних організаційних та регулятивних стандартів [10, с. 8].

Уважаємо, що в межах конкретної держави такими стандартами є засади конституційного ладу, а в межах світового правопорядку – ключові норми міжнародного права, а також зафіксовані в межах Білля про права (Загальна декларація прав людини (1948 рік), Міжнарод-

ний пакт про громадянські і політичні права (1966 рік) і Міжнародний пакт про економічні, соціальні й культурні права (1966 рік)) і Статуту ООН. Крім того, необхідно зважати і на той факт, що засади конституційного ладу суттєво пов'язані з міжнародним правом.

Саме в засадах є суттєвий міжнародно-правовий складник, що визначає взаємопроникнення норм міжнародного права в національну правову систему. Так, у статті 9 Конституції України встановлено, що чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України. Укладення міжнародних договорів, які суперечать Конституції України, можливе лише після внесення відповідних змін до Конституції України. Відповідно до статті 18 Основного Закону України зовнішньополітична діяльність України спрямована на забезпечення її національних інтересів і безпеки шляхом підтримання мирного і взаємовигідного співробітництва з членами міжнародного співтовариства за загальноновизнаними принципами і нормами міжнародного права.

З огляду на те, що глобалізація, як зауважує Л.І. Коваленко, пов'язана з якісно новим рівнем інтегрованості, цілісності та взаємозалежності світу, вона є тенденцією світового економічного, політичного, культурного, соціального рівня розвитку [11, с. 276]. Щодо цього варто констатувати, що всі названі компоненти відбиваються в засадах конституційного ладу України. Так, у його межах суттєва увага приділяється не лише міжнародно-правовим складникам, про які ми вже говорили, а й ідеологічним (стаття 15), екологічним (стаття 16), культурним (статті 11–12), економічним (статті 13–14) тощо. Вони в сукупності сприяють стабільності організації, функціонування держави та життєзабезпечення суспільства в умовах глобалізаційних викликів.

Висновки. Отже, світові тенденції сучасного розвитку зумовлюють прискорення різноманітних соціальних процесів. На цьому тлі відбувається подальше становлення глобалізації як окремого явища, що має як позитивне, так і негативне значення. У контексті подолання або хоча б мінімізації негативного впливу процесів глобалізації на організацію та функціонування національної держави та життєдіяльність суспільства важливе місце посідають засади конституційного ладу. Останні є найбільш стабільними правовими стандартами, що стосуються широкого кола найважливіших суспільних сфер, які першочергово піддаються негативному впливу прискорених процесів глобалізаційного розвитку. Особливий захист та підвищена стабільність засад конституційного ладу створюють відповідний фундамент для належного проходження державою процесів світових трансформацій та гарантування здобутків сучасного конституціоналізму та конституційного ладу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Тодика Ю.Н. Конституционное право Украины : отрасль права, наука, учебная дисциплина : учебное пособие. Харьков : «Фолио» : «Райдер», 1998. 138 с.
2. Тацій В.Я. Нові виклики перед наукою конституційного права України. *Наука конституційного права України: сучасний стан та напрямки розвитку* : матеріали виступів учасн. «круглого столу» / за ред. А.П. Гетьмана. Харків : Право, 2009. С. 3–4.
3. Колективні політичні права і свободи людини та громадянина в Україні: проблеми теорії та практики : монографія / Є.І. Григоренко, Я.О. Григоренко, В.І. Козлов, Л.В. Новікова, О.С. Передерій; за ред. Л.В. Новікової. Харків : Право, 2013. 242 с.
4. Стеценко С.Г. Глобалізація та право: національний вимір : монографія. Київ : Атіка, 2012. 178 с.
5. Марченко М.Н. *Государство и право* в условиях глобализации. Москва : Проспект, 2016. 164 с.
6. Зварич Р. Національна держава в контексті глобалізації. *Юридична Україна*. 2009. № 2. С. 7–13.
7. Тодика Ю.М. Основи конституційного ладу України : монографія. Харків : Факт, 2000. 154 с.
8. Летнянчин Л.І. Конституційні обов'язки людини і громадянина в Україні : Проблеми теорії і практики : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.02 «Конституційне право». Харків, 2002. 18 с.
9. Богуцький В.В., Григоренко Є.І., Журавель А.М. Оборонна функція сучасної держави: загальнотеоретичний аспект : монографія. Харків : Юрайт, 2021. 264 с.
10. Ебзев Б.С. Глобализация и современный конституционализм : два вектора развития. *Глобализация права и государства*. 2015. № 2. С. 7–16.
11. Проблеми глобалізації та геополітичний вектор розвитку України : Збірник тез (за матеріалами XIX Харківських політологічних читань). Харків : НЮАУ імені Ярослава Мудрого, НДІ державного будівництва та місцевого самоврядування АПРН України, 2007. 382 с.